

A JOGSZOCIOLÓGIA KLASSZIKUS PROBLÉMÁI

MAX WEBER JOGSZOCIOLÓGIÁJA

MAX WEBER és a nyugati jog, mint társadalomformáló erő. WEBER (1864-1920) – jóllehet alapképzettségére nézve jogász volt – jogszociológiáját általános társadalomelmélet keretében bontotta ki. Pontosabban a jog fejlődését, jelenségeit a társadalmi fejlődés menetében, más társadalmi folyamatokhoz és jelenségekhez, sőt más uralmi típusokhoz való kapcsolatukban igyekezett megérteni.

Szociológiai alapproblémája a kapitalizmus megértése, létrejöttének magyarázata. WEBER a kapitalizmust a *racionalizálódás folyamataként* fogja fel. Így a kapitalista vállalkozó mások magatartásának és körülményeinek a kalkulálásával, ezek megszervezésével törekszik haszon elérésére. A kapitalizmus és a racionalizáció tehát összefügg, de *a racionalizálódás nem korlátozódik a gazdasági folyamatokra.* A gazdasági racionalizálódás előfeltétele, hogy *a társadalmi élet más területei is keresztülmenjenek ezen a folyamaton. Ez az összefüggés érvényes a jog világára is.* A kapitalizmus kiszámítható, racionális jogot igényel, mert *„egy gép pontosságával működő és pontosan kiszámítható jogrendszerre van szüksége, amelyben nincs szerepük rituális vallási és mágikus meggondolásoknak.”*²A jog szociológiájának központi témája ezért a racionális jog mibenléte és kialakulása: a racionális állam és jog kialakulása olyan tényező, amely nélkülözhetetlen a kapitalizmus kialakulásához, és mint ilyen, a nyugati társadalomfejlődés kultúrtörténeti értéke.

Az egyes emberek számára annak a kiszámíthatóvá tétele a legfontosabb, hogy *„mekkora esélyeik vannak a gazdasági javak feletti rendelkezésre, illetve arra, hogy a jövőben meghatározott feltételek mellett megszerezzék e javak fölött a rendelkezést.”*³

Abból következően, hogy WEBER a jogfejlődésben a racionalitás folyamatos kiteljesülését látta, a jog négy tipikus megjelenését különböztette meg.

- *formális-irracionális a jog* megjelenése, ha a jogalkotó vagy a jogalkalmazó valamiféle irracionális megismerési eszközből indul ki, amely ésszerű úton nem ellenőrizhető: például jóslatot, vagy mágikus eljárást követ;
- *materiálisan irracionális a jog* abban az esetben, amikor a döntéseket tartalmilag nem valamilyen meglévő normára, hanem etikai, érzelmű jellegű vagy éppen politikai természetű értékelésre alapozzák, és a döntés csak az adott esetre érvényes;
- a *formálisan racionális jog* kizárólag és egyértelműen megfogalmazott általános anyagi jogi vagy eljárási tényállásra épül;
- a *materiálisan racionális jog* tartalmilag általánosított magatartási elvekre támaszkodik. Ezek lehetnek értékracionális jellegűek (mint az etikai imperatívuszok), illetve

² WEBER, MAX: *Gesammelte Politische Schriften*. Drei Masken Verlag GmbH, München, 1921, 140. p.

³ WEBER, MAX (1922): *Gazdaság és társadalom. I. kötet.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 11. p.

célracionális jellegűek, ha például hasznossági elveken, célszerű szabályokon vagy politikai maximákon alapulnak.

Bizonyos további absztrakcióval a fent ismertetett ideáltípusok összekapcsolhatók a weberi politikai szociológia *uralomtípusaival*. A *legális uralommal* például azért, mert az absztrakt, érvényes jog legitimálja akár a formális, akár a materiálisan racionális jog típusát. A *tradicionális uralom* a létező rend szentségében való hiten alapul, amelyben az uralmon lévőt nem kötik a formális szabályok (a kádi-jellegű igazságszolgáltatás a materiálisan irracionális jog típusával köthető össze). A *karizmatikus uralomhoz*, amely a népvezér vagy a próféta kiválasztottságában való hiten alapul, a formálisan racionális jog illene. Ezek a kapcsolódások természetesen keveredhetnek a történeti megjelenésükben, s nem is mindig igazolhatók.

WEBER tehát a jogfejlődésben a *jog folytonosan racionalizálódó és formalizálódó tendenciáját* látta. A weberi jogszociológiában a funkcionális szemlélet vált hangsúlyossá, esetenként túlhangsúlyozottá a *jog eszközjellegének felismerésével*. A jogot WEBER is a politikai hatalom eszközének látta, bár a politikai hatalom mégsem jelenti kizárólag az államhatalmat. Felfogásában a *jog az uralom alá vetettek eszköze is*. Ezzel az eszközzel az állami hatalom törekvéseit úgy alakíthatják, hogy létrejöjjön egy olyan politikai-társadalmi egyensúly, amelyre az egyik vagy másik csoportosulás támaszkodhat. A jog hatalomhoz kötöttségét ez a differenciálás nem bontja meg, *a kényszer jelentős helyet foglal el a jog mögött*, még ha nem is mindig a politikai hatalomból fakad. Mindig csak a konkrét esetben dönthető el, hogy valójában meddig terjed a jog kényszerítő ereje.

Ezek a kényszerítő apparátusok mégis mindaddig szociológiailag valós jogi kényszert jelentenek, „*ameddig a hatalmi eszközeik társadalmilag releváns hatást gyakorolnak.*”⁴ Világosan kifejti azonban WEBER azt az általános, és egyebek között az empirikusan érvényes jogrend fogalmában is tükröződő álláspontját, hogy *a jog társadalmilag kötött. Olyan tényezők és viszonyok kötik, amelyek a politikai hatalmat, az állami hatalmat is kondicionálják* (ld. fentebb).

Pongrácz Alex

ROSCOE POUND ÉS A TÁRSADALMI MÉRNÖKÖSKÖDÉS ESZMÉJE

ROSCOE POUND és a társadalmi mérnökösödés eszméje

Az angolszász nyelvterületen – és ezzel a common law rendszerén belül – a legkiemelkedőbb jogszociológiai elméletalkotó ROSCOE POUND (1870-1964) amerikai professzor, az ún. *pragmatikus jogszociológia* megteremtője volt – dacára annak, hogy munkássága céljának a szociológiai jogelmélet átfogó kereteinek megteremtését tekintette, azaz nem kifejezett jogszociológiát akart művelni.

POUND akkor lépett a jogirodalom színterére, amikor a „laissez-faire” elmélete egyre kevésbé volt tartható. Az amerikai társadalomban már látszott, hogy a jog alakulásába egyre nagyobb mértékben kívánnak beleszólni az addig politikai hatalommal nem, vagy csak csekély részben rendelkező csoportok. Ezzel párhuzamosan a gazdasági monopóliumok megjelenése is új kihívások elé állította a politikai rendszert. Ezzel összefüggésben a politikai vezetők egyik csoportja egyre inkább úgy látta, hogy az állami beavatkozás a gazdaság és a társadalom életébe immáron elkerülhetetlenné vált, és az állami intervenció természetes eszközének tekintette a törvényhozást, a jogalkotást. A közhatalmi beavatkozás gondolata pedig szükségszerűen magával hozta a társadalmi viszonyok tudatos alakításának gondolatát.

POUND a jogot folyamatos fejlődésben lévő társadalmi jelenségnek tartotta. Tipológiájába a jog egy meghatározott típusa egyben a fejlődés meghatározott fokának felel meg, és a típusok a jog céljaihoz kötötten változnak. A poundi rendszert az alábbi táblázatban lehet összefoglalni:

	„primitív jog”	szigorú jog	equity, természetjog	érett jog	a jog társadalmisítása
a jog célja	a közbéke megteremtése és fenntartása	a biztonság szavatolása	a magatartások etikai befolyásolása, a jó erkölchöz való igazodás	az egyenlő lehetőségek biztosítása, a szerzett jogok biztonsága	az igények egyre szélesebb köre válik kielégíthetővé
a jog társadalmi hatása	a békés társadalomirányítás	a bizonyosság és egységesség	az ész által vezérelt erkölcsi standardok kidolgozása	az egyéni jogok kimunkálása	a jog túllép az individualista szemléleten, a társadalmi érdekek kapnak prioritást

POUND számára főként az utolsó fejlődési szakasz jelentett prioritást a vizsgálódásai során, ezt elemezte érdemben és ennek során dolgozta ki a *társadalmi mérnökösködés ideáját*. POUND nevéhez fűződik annak megállapítása, hogy a jogelmélet minden fontos kérdése a szabály és diszkréció összebékítéséhez, azaz a *jogi stabilitás-és változásigényekhez*, az általános biztonság és az individuális emberi élet összeegyeztetéséhez kapcsolódik. Vizsgálódásai eredményeként végül arra a következtetésre jutott, hogy *a jogrend stabilitás-és változásigényének ellentmondása az ún. relatív természetjog kialakításával oldható meg*.

A relatív természetjog azon *alapvető megállapítások (posztulátumok)* összessége, amelyek kortól és társadalomtól függő módon az adott társadalom olyan igényeit, követeléseit tartalmazzák, amelyek a jogi szabályozással szolgálandók.

Ezen posztulátumokat POUND az amerikai társadalomra nézve a következőkben foglalta össze:

- civilizált társadalomban minden embernek biztosnak kell lennie abban, hogy mások nem fogják megtámadni, azaz nem követnek el velük szemben szándékos agressziót,
- az embereknek biztosnak kell lenniük abban, hogy a munkájukkal létrehozott javak felett – amelyeket a fennálló társadalmi és gazdasági rendnek megfelelően szereztek – rendelkezhetnek, ezeket saját céljaikra fordíthatják,
- a társadalom tagjai joggal elvárhatják, hogy az ígéreteket betartják, és az ésszerűtlen, valamint igazságtalan gazdagodást a társadalom nem tűri el,
- a társadalom tagjainak biztosnak kell lenniük abban, hogy mindenki kellő gondosságot tanúsít cselekedetei közben, és
- azon károkat, amelyeket veszélyes üzeme és más dolgai által okozott, megtéríti.⁸

Ebből következik, hogy a jog bizonyos célok érdekében teljesít funkció(ka)t, és megítélésének is az az alapja, hogy milyen hatékonysággal teljesezhetnek ki ezek a funkciók.

POUND egy bizonyos társadalomban élő emberek *de facto* igényeiben, érdekeiben találta meg a jog számára megalkotandó posztulátumok bázisát. A figyelem a jogelméleti irányzatok fejlődése során óhatatlanul fordult a jog természetének kutatásától *a jog célja, funkcionális gyakorlatának vizsgálata* felé. Ebből következően az a szemlélet került előtérbe, amely *az alapján mérlegeli a jogszabályokat, jogi elveket és intézményeket, hogy miként működnek közre a jog céljainak teljesítésében*. A jogról mint olyan társadalmi intézményről szükséges gondolkodni, amely a civilizált társadalomban keletkező érdekek, igények és intézmények kielégítésére szolgál, az emberi magatartások rendezése útján. A jogtörténet POUND szerint a *„folyamatos, egyre hatásosabb társadalmi mérnökösködést”* igazolja.⁹

POUND alaptétele szerint *a jogrend tartós problémája a stabilitás szükségességének összeegyeztetése a változás elkerülhetetlenségével*. A gyakorlatban ezt az összebékítést, harmonizációt az eszmék segítségével hajtják végre; a jogalkotás és az értelmezés, a „bírói jogalkotás” és a tudományos fejlődés az ezekkel való megegyezés felé irányul. *A társadalmi mérnökösködés ellátása a jogszociológia feladata*, amelynek el kell válnia a szobatudósokra jellemző jogi gondolkodásmódtól. *Fel kell mérnie a tényleges igényeket és érdekeket, és ezek alapján meg kell formálnia az adott társadalom adott időszakára szolgáló jogi*

⁸ POUND, ROSCOE: *Jurisprudence. Volume I*. West Publishing Company, St. Paul, Minnesota, 1959, pp. 8-10.

⁹ POUND, ROSCOE: *An Introduction to the Philosophy of Law*. Yale University Press, New Haven, 1954, 47. p.

posztulátumokat, amelyekre a jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak egyaránt támaszkodnia kell.

A poundi „mémökösködés” tartalma az alábbiakban foglalható össze:

- fel kell deríteni azokat a tényleges érdekeket, amelyek bizonyos időben és civilizációban befolyásolják az embereket,
- meg kell vonni azokat a határokat, amelyeken belül eme érdekek jogi támogatást kapnak,
- meg kell határozni, hogy milyen jogszabályok, milyen fogalmak és ezek kikényszerítésére milyen gépezet szükséges az érdekek biztosításához,
- végül azt is rögzíteni kell, hogy milyen mértékben kaphatnak ezek az érdekek jogi támogatást.

POUND szavaival élve a társadalmi mémökösködés „nem csupán passzív eszközök szolgálata, hanem cselekvés, amelyen keresztül matematikai formulák és mechanikai törvények realizálódnak az alkalmazás során. A mémököt azon keresztül itélik meg, amit tesz, munkáját pedig azon az alapon, hogy alkalmas-e arra a célra, amit szolgálnia kell. (...) Mi (...) a jogrendet akarjuk tanulmányozni a jog természetéről folytatott viták helyett. Mi érdekekről, igényekről, követelményekről gondolkodunk, nem pedig jogokról; ezeket kell biztosítani és kiépíteni. Ezt azzal a hat ponttal is illusztrálhatjuk, amelyek a mai jogi irodalomban felszínen vannak: a jogi intézmények és jogi doktrínák társadalmi hatásainak tanulmányozása, a hatékony jogszabályalkotás eszközeinek tanulmányozása, a jogi módszer tanulmányozása, a szociológiai jogtörténet, az egyéni esetek azonnali és ésszerű megoldásának fontossága.”¹⁰

Pongrácz Alex